

УДК [94(477):347.9]«1941/1944»
DOI: 10.20535/2307-5244.54.2022.264590

О. М. Гончаренко

ORCID: 0000-0002-8882-6397

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

О. М. Honcharenko

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

**ОБЛАСНІ УПРАВИ В ЗАХІДНИХ РЕГІОНАХ
ТИМЧАСОВОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ТА РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»:
ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ
(ЛІТО 1941 — ВЕСНА 1942 рр.)**

*Regional Authorities in the System of Government
of the Western Regions Zone of the Temporary Military and
the Reichscommissariate «Ukraine»: Experience of Management
Activities and Service Competence (Summer 1941 — Spring
1942)*

У статті проаналізовано досвід управлінської діяльності та службової компетенції обласних управ як структур місцевої регіональної влади, створеної влітку 1941 р. під керівництвом Тимчасової військової адміністрації (далі — ТВА). Сформовані обласні управи стали важливим владним органом, який давав німецькій військовій адміністрації змогу налагодити ефективну систему реалізації завдань окупаційної політики. Після передачі відповідних територій в управління структур Райхскомісаріату Україна (далі — РКУ) ситуація з функціонуванням цих органів регіональної влади була докорінно переглянута. Вважаючи, що міцна управлінська вертикаль органів місцевого управління суперечить меті й завданням окупаційної політики, німецька цивільна адміністрація РКУ розпочала ліквідовувати обласні управи.

Ключові слова: окупаційний режим, Тимчасова військова адміністрація, військова комендатура, Райхскомісаріат «Україна», гебітскомісаріат, обласна управа, орган місцевої влади.

The purpose of the study is analyze the peculiarities of functioning and official competence of apparatus of the regional administrative level in the areas of the Temporary military administration (hereinafter — TMA) and the Reich Commissariat of Ukraine (hereinafter — the RCU). The methodology of the study is based on the principles of systematic, scientific and historical research, as well as on such methods of scientific knowledge as analysis, synthesis and comparison. The scientific novelty is determined by highlighting the problem of rulemak-

ing of two German occupation administrations — military and civilian, as well as finding out the place of regional administrations in the system of occupying authorities of TMA and PCU.

The regional level management bodies were established in the respective area being subordinate to the TMA. Quite often, the initiative to create them belonged to the members of UNO units, who acted according to the Declaration of Ukrainian State of June 30, 1941 issued in Lviv. At the same time, the decisions authorizing the commencement of work of regional administrations, as well as other administrative structures, belonged to the Wehrmacht commands.

The TMA succeeded in creating a simple, but effective system of local regional civil authority, through which the occupied territories of the western regions of Ukraine were managed. The scope of powers of the regional administrations was quite wide, ranging from purely economic functions to the management of local authorities and police units. The chairman of the regional council, in fact, had the right to impose the administrative and criminal penalties on those representatives of the local population who committed the offenses. Punishments of persons who committed crimes against the Ukrainian people during the pre-war period and who carried out anti-German agitation could have been applied to German special services.

With the creation of the structures of the RCU, the attitude towards the continuation of the work of regional administrations was radically revised. As a result, these bodies of regional civil administration were liquidated, and their bodies were supplemented by the bodies and institutions of both the General Commissariat and the Gebitscommissariat. The civil administration of the RCU sought to prevent the centralization of local authorities at all, as this was contrary to their task of preventing the manifestation of «Ukrainian state-building».

Keywords: occupation regime, Temporary military administration, military commanders, Reichscommissariat of Ukraine, Gebitscommissariats, regional administrations, local authorities.

Українське суспільство в 1941–1944 рр. переживало найскладніший період існування, оскільки, перебуваючи під нацистським окупаційним режимом, воно зазнало найжорстокіших утисків та переслідувань, а з часом, після масштабної німецької колонізації, мало звільнити місце «арійцям», якими в уяві А. Гітлера та його прибічників були німці. Проте, готуючи масштабну військову операцію проти СРСР, політичне керівництво Третього Райху не встигло визначитися з майбутньою системою окупаційної влади, місцем і роллю в ній місцевих управлінських структур. Військові ж події розвивалися настільки швидко, що з'явилася нагальна потреба в адекватному управлінському реагуванні на створення системи окупаційної влади. До того ж і загарбаний територіальний масив виявився масштабним як за пло-

щею, так і за кількістю населення. Тому 1941 р. Тимчасова військова адміністрація (ТВА), репрезентована фельд- та ортскомендатурами Вермахту, яка з часом мала передати підконтрольні їй території у відання Райхскомісаріату «Україна» (РКУ), певною мірою імпровізувала, часто на власний розсуд створюючи структури як місцевої влади, так і поліційних формувань. Маючи в розпорядженні лише загальні директиви та інструкції й зустрівшись із масштабністю завдань із «упокорення» завойованих територій, військові управлінці, виконуючи загалом невластиві їм функції, відтворювали систему влади, яка існувала в довоєнні часи. Тому в частині окупованих областей України було створено обласні управи як регіональні структури місцевої цивільної влади.

Проблему функціонування окупаційної системи органів влади в радянський період вивчали доволі поверхово, поза конкретизацією їх службових повноважень, субординацій як по вертикальних, так і по горизонтальних управлінських рівнях. Незважаючи на достатньо активне вивчення окупаційного минулого на сучасному етапі, мало хто з дослідників звертає увагу на нормотворчість німецької військової адміністрації щодо створення органів місцевої влади обласного управлінського рівня. Лише певні аспекти формування обласних управ та їх функціонування в системі окупаційного апарату влади містяться в окремих публікаціях та монографії О. Гончаренка (Гончаренко, О. & Лисенко, О. & Першина, Т. 2010а, с. 321–367; Гончаренко, О. 2010 б, с. 37–41; Гончаренко О. М. 2011). Також у публікації О. Гончаренка подано характеристику особистостей людей, які працювали у Вінницькій обласній управі (Гончаренко, О. 2020, с. 53–62). Деяку конкретизацію роботи обласних управ розкрито в монографії О. Гончаренка, М. Куницького та О. Лисенка (Гончаренко, О. & Куницький М. & Лисенко, О. 2014). Окремі сюжети роботи обласних управ уведено до тексту монографій М. Куницького (Куницький, М. П. 2014) та В. Шайкан (Шайкан, В. 2005). Створення обласних управ у контексті діяльності осередків ОУН розкривають Б. Зек¹ (Зек, Б. 2014, с. 160–163), С. Стельникович² та І. Ковальчук (Ковальчук, І. 2011, с. 153–166; Ковальчук, І. 2013, с. 304–315; Ковальчук, І. 2015, с. 16–22). Доволі дотичними до заявленої теми є публікації, автори яких аналізують зазначені праці в суто історіографічному контексті (Заболотна, Т. 2010, с. 40–53; Іваненко, А. 2018, с. 28–35; Іваненко, А. 2019, с. 30–37). Детальніше вивчення створення та функціонування органів обласного управління здатне реконструювати неоднозначні, а інколи й різні підходи до налагодження системи окупаційної влади з боку командування військових комен-

¹ Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944 pp.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 — Історія України). Луцьк, 2016. 239 с.

² Стельникович С. С. Нацистський окупаційний режим на території Житомирсько-Вінницького регіону і місцеве населення: паралелі існування й боротьби (1941–1944 pp.): дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01. — Історія України). Київ, 2016. 522 с.

датур і адміністрації РКУ, суперечності між Вермахтом та керівництвом РКУ, роль і місце в цьому процесі осередків українських націоналістів та місцевої інтелігенції. Отже, проблема функціонування обласних управ у системі окупаційного апарату влади ТВА та РКУ є *актуальною*, недостатньо вивченою, а тому потребує додаткових дослідницьких зусиль.

Джерельну базу дослідження становлять документи архівних управлінь СБУ, а також оригінальна документація окупаційних регіональних органів влади, яка зберігається в державних архівах Вінницької, Волинської, Житомирської та Рівненської обл. Матеріали архівно-слідчих справ щодо осіб, які співпрацювали з окупаційною владою, їх інтерпретація, критичний підхід до змісту документації радянських слідчих органів дали змогу не лише персоніфікувати керівний склад і відповідальних працівників обласних управ, а й розширити уявлення про службову компетенцію цих цивільних регіональних владних структур.

Мета статті полягає у визначенні особливостей функціонування, визначення рівнів службової компетенції органів обласного управління в зонах відповідальності ТВА та РКУ.

В основу *методологічного інструментарію дослідження* покладено загальнонаукові принципи системності, історизму, об'єктивності та неупередженості при обранні джерельної бази. Діалектичний принцип історизму, застосований у дослідженні, передбачав встановлення явищ, предметів і об'єктів нацистського окупаційного режиму в постійній динаміці й трансформаціях. Застосування принципу системності допомогло реконструювати конкретні обсяги службової компетенції місцевих та німецьких окупаційних владних структур, їх субординацію. Принцип об'єктивності сприяв отриманню найповнішої інформації про діяльність обласних управ — як регіональної управлінської структури нацистського окупаційного режиму.

Реконструкції функціонування обласних управ в організаційному та нормативно-правовому вимірах сприяли історичний і логічний методи. Це дало змогу визначити певні відмінності в періодизації нацистського окупаційного режиму, виявленню важливих внутрішніх суперечностей в його управлінській системі. Застосування методу порівняння дало можливість виявити й структурувати обсяги службових повноважень, субординації між місцевими та німецькими органами влади. Уточнити термінологічну базу дослідження допоміг метод абстрагування. Методи аналізу, синтезу та узагальнення допомогли виявити труднощі й системні недоліки, які існували в управлінській системі нацистського окупаційного режиму.

Наукова новизна пояснюється введенням до наукового обігу проблеми нормотворчості двох німецьких окупаційних адміністрацій — військової й цивільної — у створенні органів місцевої регіональної влади, а також

з'ясуванням місця обласних управ у системі окупаційних органів влади ТВА та РКУ.

Динамічні події на радянсько-німецькому фронті Другої світової війни влітку 1941 р., закінчилися для Червоної армії катастрофічною поразкою. Вермахт порівняно швидко зміг окупувати значні території СРСР, зокрема області України. Вся повнота влади на окупованих територіях належала польовим комендатурам (фельдкомендатурам), яким підпорядковувалися місцеві комендатури (ортскомендатури) Вермахту. Це були комбіновані управлінські структури, які вище тилове армійське командування уповноважило виконувати господарські, адміністративні та військово-поліційні функції у відповідних окупаційних зонах. Фельдкомендатури підлягали начальнику тилу групи армій «Південь». Владні повноваження, які надавалися військовим адміністраторам, були тимчасові. З часом вони мали передавати окуповані території у відання цивільної адміністрації РКУ. Це й зробили восени 1941 та восени 1942 рр. Інші ж регіони України, зокрема північно-східні області так і залишилися в управлінні комендатур Вермахту, становлячи так звану військову зону окупації. Тому, для чіткої ідентифікації окупаційних зон України нами і введено означення ТВА. Оскільки в літературі вже обґрунтовувалась необхідність і доцільність введення саме цієї дефініції, а тому детальніше на цьому не зупинятимемося (Гончаренко, О. & Потильчак, О. 2021, с. 34–54).

Формування органів місцевого управління в перші тижні окупації здійснювалося за двома векторами. Ці процеси ініціювали як керівництво військових комендатур, так і представники «похідних груп» ОУН обох напрямків, які на той час доволі активно втілювали елементи державотворення, в усякому разі створюючи й дещо контролюючи місцеву владу. Але, оскільки ця проблема виходить за межі нашого предмета дослідження, обмежимося певними контурними констатаціями. На сьогодні маємо немало регіональних розвідок, автори яких приділяють певну увагу й проблемі впливу осередків ОУН на створення органів місцевого управління, зокрема обласного рівня. Так, Б. Зек стверджує, що Волинська обласна управа розпочала роботу вже 10 липня 1941 р. і фактично була створена з представників ОУН (Зек, Б. 2014, с. 161). Дослідник припускає, що її керівник А. Марчук, швидше за все, був керівником обласного проводу ОУН¹. Житомирську обласну управу, як установив І. Ковальчук, також було створено за ініціативою осередків українських націоналістів. Цим органом влади певний час керував бандерівець І. Луцьок (Ковальчук, І. 2015, с. 153). С. Стельниківич взагалі називає позицію військового керівництва окупованими тери-

¹ Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 — Історія України). Луцьк, 2016. С. 89.

торіями «масштабним ідеологічним проектом», бо німецька влада дозволила сформувати українську допоміжну адміністрацію за участі ОУН (М), ОУН (Б) та Поліської Січі Т. Бульби-Боровця¹. На відміну від інших регіонів, обласна управа у Вінниці не зазнала відчутних впливів ОУН. С. Стельникович установив, що в ній зосереджувались як проросійські, так і пронимецькі сили. Проте націоналісти змогли взяти під свій контроль окремі районні управи Вінниччини². При цьому від працівників Вінницької обласної управи все ж вимагали вживати українську мову. В місцевій газеті 15 жовтня 1941 р. було надруковано статтю під красномовною назвою «До ганебного стовпа», в якій засудили дев'ятьох працівників, які не бажали розмовляти українською мовою. «Геть з української установи», — зазначалось у публікації. Щоправда, в наступному номері особисто фельдкомендант виступив із офіційною інформацією, у якій вказав на арешт редакторів газети й можливість вживати російську мову в спілкуванні працівників управи³.

Зазначимо, що всі ці події відбувалися в унісон із відомим Актом проголошення відновлення Української Держави від 30 червня 1941 р., який належить ОУН (Б). Та досить швидко «ідеологічний проект» військового окупаційного командування було припинено. В разі, якщо активність місцевих осередків ОУН виходила за рамки дозволеного, німецька адміністрація, особливо не вагаючись, застосовувала репресивні заходи. Той же І. Луцюк, фактично за тиждень після створення Житомирської обласної управи був змушений тікати з міста, бо німецькі спецслужби почали його переслідувати. Але, усуваючи українських націоналістів від керівництва та контролю за діяльністю органів місцевої влади, окупаційна адміністрація була не проти використати управлінські можливості вже створених обласних управ під час реалізації власних амбітних планів колонізації захоплених земель країни. Хоч би якою була організаційна структура обласних управ, і хоч би хто їх створював, участь їхніх керівників та рядових працівників була однаковою — всі вони мусили виконувати вказівки німецької влади. В іншому разі їх чекала неминуча в тих умовах розправа. До того ж німецькі спецслужби досить активно і, потрібно визнати, доволі успішно, проводили оперативні заходи щодо виявлення всіх можливих противників режиму, зокрема й українських націоналістів та їх подальшого усунення від владних повноважень. При цьому визначалися не тільки політична лояльність, а і професійна придатність місцевих управлінців. Так, у липні 1942 р. польова комендатура № 200 після прибуття в район Кременчука змістила міських і район-

¹ Стельникович С. С. Нацистський окупаційний режим на території Житомирсько-Вінницького регіону і місцеве населення: паралелі існування й боротьби (1941–1944 рр.): дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01. — Історія України). Київ, 2016. С. 67.

² Стельникович С. С. Нацистський окупаційний режим на території Житомирсько-Вінницького регіону і місцеве населення: паралелі існування й боротьби (1941–1944 рр.): дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01. — Історія України). Київ, 2016. С. 70.

³ Архівне управління Служби безпеки України у Вінницькій області (АУСБУВО). Ф. 5. Спр. 13207. Арк. 64, 65.

них керівників у 133 населених пунктах. Було знято й керівника Кременчуцького району (Маркус, А. 2009, с. 13, 14).

В результаті нормотворчості ТВА та певного організаційного впливу осередків ОУН у липні — серпні 1941 р. було створено обласні управи у Вінниці¹, Житомирі², Луцьку³ та Рівному⁴.

Організаційна структура обласних управ мала різний вигляд. У всякому разі це залежало від особистого бачення ініціаторів їх створення та завдань, які ставило німецьке військове командування. С. Стельникович установив, що на початок жовтня 1941 р. Житомирська обласна управа складалася з дев'яти відділів: земельного; контролю; освіти; охорони здоров'я; промислового; пропаганди; культів (віросповідання, релігійних справ); торговельного; шляхового (дорожнього).

При Вінницькій обласній управі в середині серпня 1941 р. функціонувало 12 відділів: агрономічно-зоотехнічний; адміністративний (разом з бухгалтерською групою); водний і лісовий; соціального забезпечення; зв'язку; землевпорядкування; планово-статистичний; санітарно-медичний; технічно-шляховий; торгівельно-промисловий; фінансовий; шкільний. До структури обох управлінь також входила місцева допоміжна поліція⁵. Водночас, на 1 серпня 1941 р., до структури Вінницької обласної управи входив іще й відділ страхування⁶.

А от Волинська обласна управа, як установив Б. Зек, складалася з таких відділів: адміністративно-політичного, сільськогосподарського, земельних і лісових справ, торговельно-промислового, опіки і здоров'я, шкільної освіти, фінансового, шляхів і загального секретаріату (Зек, Б. 2014, с. 161).

Фактично, ці структури репрезентують органи регіональної цивільної влади, адже до їх службових повноважень належало безпосереднє керівництво формуванням міських та районних управ⁷. У разі створення міських і районних управ поза впливом обласних, їх керівництво затверджувало рішення місцевих «ініціативних груп». Зазвичай цим керували адміністративні відділи обласних управ.

До безпосередньої компетенції обласних управ належало віддання міським та районним управам службових наказів та розпоряджень, направлен-

¹ Державний архів Вінницької області (Держархів Вінницької обл.). Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 286. Арк. 1, 2.

² Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.). Ф. Р-1426. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 1.

³ Державний архів Волинської області. Ф. Р-1311. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 1, 2.

⁴ Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.). Ф. Р-52. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 1, 2.

⁵ Стельникович С. С. Нацистський окупаційний режим на території Житомирсько-Вінницького регіону і місцеве населення: паралелі існування й боротьби (1941–1944 рр.): дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01 — Історія України. Київ, 2016. С. 71.

⁶ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 286. Арк. 1, 2.

⁷ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 286. Арк. 12.

ня на місця різноманітних вказівок інструктивного й нормативного рівня, а також контроль за практичною роботою місцевих управлінських структур¹. За погодженням з обласною управою, місцеві управлінці мали погоджувати створення нових установ. Так, керівництво Гайсинської міської управи звернулося до Вінницької обласної щодо затвердження тимчасових судових установ. У результаті 1 грудня 1941 р. було видано наказ № 97, яким не лише санкціонувалося створення міського суду, а й затверджувався його штатний розклад².

Більшість службових повноважень обласних управ стосувалася проблем господарсько-економічного³, соціального⁴, освітнього⁵, санітарно-епідеміологічного, медичного рівнів⁶, а також заходів щодо встановлення податків і цін⁷.

У разі видання важливих нормативних документів, обласна управа мала звертатися до службовців ТВА й погоджувати ці питання саме з ними⁸. Також за необхідності управлінських дій, які перевищували надані службові повноваження, керівництво в будь-якому разі мало погодити їх із німецькими управлінцями. Так, Вінницька обласна управа доволі часто зверталася до фельдкомендатури зі службовими поданнями щодо дозволу надати організовану допомогу радянським військовополоненим, а також із проханнями звільнити з полону конкретних осіб⁹.

Певний час у віданні обласних управ перебувала компетенція загального керівництва та контролю за роботою місцевої поліції, створеної за тим самим сценарієм і в тих самих часових рамках, що й самі регіональні органи влади. На Житомирщині ж узагалі місцева поліція мала обласний орган управління й відповідну організаційну структуру. Голова Житомирської обласної управи віддавав службові вказівки керівнику обласної поліції безпосередньо або через підлеглих йому голів районних та міських управ¹⁰.

¹ Держархів Рівненської обл. Ф. Р-52. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 9, 11; Держархів Житомирської обл. Ф. Р-1426. Оп. 1. Спр. Арк. 2, 3, 4; Державний архів Волинської області. Ф. Р-1. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 3; Держархів Рівненської обл. Ф. Р-52. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 1, 2.

² Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 286. Арк. 133.

³ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 9, 10; Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 274. Арк. 19, 20.

⁴ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1312. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 2, 3; Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1357. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 2, 4, 6.

⁵ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 270. Арк. 38, 84.

⁶ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 274. Арк. 23; Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 286. Арк. 12, 98.

⁷ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 274. Арк. 10, 22, 25.

⁸ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 274. Арк. 123.

⁹ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 23; Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 270. Арк. 240; Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 19.

¹⁰ Архівне управління Служби безпеки України у Житомирській області (АУСБУЖО). Ф. 5. Спр. 8868. Арк. 11, 12, 17, 31, 54, 123, 234.

Результати слідства, яке провела місцева поліція, передавалися на затвердження голові обласної управи, який і приймав остаточне рішення. Але голова обласної управи все-таки був керівником цивільної влади, й без того переобтяженої вирішенням різноманітних господарсько-економічних проблем. Тому голова Житомирської обласної управи передав ці повноваження керівникам районних управ, зобов'язавши їх самостійно затверджувати результати слідчих дій поліції¹. А от голова Рівненської обласної управи направляв на місця вказівки щодо налагодження контролю за роботою місцевої допоміжної поліції. Він зобов'язував голів районних управ слідкувати, аби місцеві правоохоронці самі не скоювали правопорушень². З часом місцеву цивільну владу позбавили цих повноважень, а поліція перейшла в підпорядкування військової комендатури³.

Одним із важливих напрямів діяльності обласних управ став розгляд різноманітних заяв і звернень місцевих мешканців, частина яких стосувалася розправи з колишнім радянським активом та членами партії, які своїми діями ще до війни завдали людям немало бід і страждань. У будь-якому разі внутрішня документація Вінницької обласної управи містить немало відповідних звернень і заяв, зокрема й колективних. Соціальна справедливість і реальна відповідальність за злочини, скоєні в 1920–1930-х рр. проти українців, «спрацювали» вже в роки німецької окупації. Голова Вінницької обласної управи, спільно з юридичним консультантом, доволі прискіпливо розглядали ці заяви, а за потреби — оформлювали відповідні подання до німецьких спецслужб. Так, до «гестапо» було направлено матеріали, які вони підготували щодо розгляду справи С. Наконечного, Л. Карнауха та інших осіб, окремі з яких визнавались «агентами НКВС»⁴. Аналогічно виявилася реакція обласної управи й щодо Т. Дубенчі та його дружини Одарки, І. Доліна, В. Крупського, які провадили «більшовицьку агітацію»⁵. Реакція німецьких служб була цілком прогнозована. С. Наконечного заарештували, й після визнання правдивими фактів, які виклали в заяві місцеві мешканці, — розстріляли. Так само й староста с. Сабарова П. Долюк був направлений у «розпорядження» німецьких спецслужб і підданий кримінальній відповідальності. Люди звинувачували його в належності до більшовицької партії, активній участі в розкуркуленні, а також у тому, що він був «радянським шпигуном». Після слідства його відправили на каторжні роботи до Німеччини⁶.

¹ АУСБУЖО. Ф. 5. Спр. 8868. Арк. 28, 70.

² Держархів Рівненської обл. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 3, 4.

³ АУСБУЖО. Ф. 5. Спр. 8868. Арк. 63, 69.

⁴ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 288. Арк. 3, 5, 49.

⁵ АУ СБУВО. Ф. 5. Спр. 13207. Арк. 54.

⁶ АУСБУВО. Ф. 5. Спр. 13207. Арк. 17 зв., 18, 18 зв., 40, 41.

Зазначимо, що до Вінницької обласної управи зверталися мешканці, незадоволені певними діями стосовно них місцевих управлінців, здебільшого сільських старост. У цих випадках голова обласної управи надсилав службові вказівки щодо негайного виправлення зловживань місцевої влади¹.

Зі створенням РКУ ситуація щодо функціонування обласних управ різко змінилася. Певний час вони ще існували, але наприкінці 1941 р. розпочалася поетапна їх ліквідація. Завершилася вона вже навесні 1942 р. Частину управлінців обласного рівня перевели на відповідальні посади до установ генеральних комісаріатів та гебітскомісаріатів².

Причини ліквідації обласних управ полягали в різних баченнях побудови місцевої управлінської системи з боку керівників ТВА та РКУ. Останні були послідовніші в жорстокості, прагненні до надмірної централізації управлінської системи та бездумної економічної експлуатації місцевих ресурсів. Цю лінію в окупаційній політиці уособлював керівник РКУ — Е. Кох. До того ж між військовими й цивільними адміністраціями окупованої України простежуються системні суперечності, а принципи реального правонаступництва існували тільки на папері. Цивільна адміністрація РКУ не бажала створювати місцеві регіональні органи влади, адже це, на її думку, посилювало б їх порівняння з німецькими структурами. Певний вплив на створення й діяльність обласних управ з боку осередків українських націоналістів та місцевої інтелігенції лише посилював ці тенденції. Комплекс цих факторів і став причиною повної ліквідації обласних управ на початку весни 1942 р.

Висновки. Отже, органи обласного управлінського рівня було створено в період перебування відповідних регіонів у підпорядкуванні ТВА. Доволі часто ініціатива їх формування належала учасникам осередків УОН, які діяли в контексті виданого у Львові «Акта проголошення відновлення Української Держави» від 30 червня 1941 р. Водночас рішення, якими санкціонувався початок їх роботи, належали до відання комендатур Вермахту.

ТВА вдалося створити доволі просту, але ефективну систему місцевої регіональної цивільної влади, за допомогою якої й управляли окупованими територіями західних областей України. Обсяг повноважень обласних управ мав доволі широкий спектр — від суто господарських функцій до керівництва місцевими органами влади та відповідними поліційними формуваннями. Голова обласної управи фактично одноосібно мав право приймати рішення щодо адміністративних і кримінальних покарань тих місцевих мешканців, які скоювали правопорушення. З політичних питань, тобто покарань осіб, які скоїли злочини проти українського народу ще в дово-

¹ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 288. Арк. 129, 150.

² Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 279. Арк. 132; Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1311. Оп. 1. Спр. 289. Арк. 34; Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1357. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 89.

енний період та проводили антинімецьку агітацію, посадові особи органів обласного управління могли звертатися до німецьких спецслужб.

Зі створенням структур РКУ ставлення до подальшої роботи обласних управ кардинально переглянули. Органи регіонального цивільного управління було ліквідовано, а їх персональний склад поповнив служби й установи як генеральних комісаріатів, так і гебітскомісаріатів. Цивільна адміністрація РКУ прагнула будь-що не допустити централізації роботи органів місцевого управління, оскільки це суперечило їх завданню з недопущення проявів «українського державотворення».

Перспективою подальших наукових пошуків могла б стати детальніша персоналізація особистостей керівників управ як обласного, так і районного та міського рівнів, а також дані про переслідування їх з боку радянської влади після закінчення Другої світової війни.

Гончаренко, О. & Лисенко, О. & Першина, Т. 2010. Система управління окупованими територіями України. *Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси*. Кн. 1. Київ: Наукова думка. С. 321–367.

Гончаренко, О. 2010. Органи обласного управління на теренах Райхскомісаріату «Україна»: організаційна структура, компетенція та досвід функціонування (1941–1944 рр.). *Часопис української історії*. Вип. 17. С. 37–41.

Гончаренко О. М. 2011. *Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.)*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 600 с.

Гончаренко, О. М. & Куницький, М. П. & Лисенко, О. С. 2014. *Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941–1944 рр.* Київ: НАН України. Інститут історії України.

Гончаренко, О. М. 2020. Місце обласних управ у системі гітлерівського окупаційного апарату влади: процес створення, службові компетенції, характеристики керівників (1941–1942). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. Вип. 31. С. 53–62.

Гончаренко, О. & Потильчак, О. 2021. Нормативно-правове врегулювання поведінки місцевого населення у зонах відповідальності Тимчасової військової адміністрації та Райхскомісаріату «Україна» (літо 1941 — зима 1942). *Східноєвропейський історичний вісник*. Вип. 18. С. 167–175.

Заболотна, Т. 2010. Інтелігенція в місцевих органах влади в роки нацистської окупації: історіографія проблеми. *Сторінки воєнної історії України: збірник наукових статей*. Вип. 13. С. 40–53.

Зек, Б. 2014. Українська допоміжна адміністрація Луцька у роки нацистської окупації. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 25. С. 160–163.

Іваненко, А. 2018. Спроби створення цивільно-процесуальних норм в Україні у період нацистської окупації (осінь 1941 р.). *Переяславський літопис*. Вип. 14. С. 28–35. doi: 10.5281/zenodo.2267812.

Іваненко, А. 2019. Українське суспільство в лещатах нацистського «Нового порядку»: огляд сучасних вітчизняних дисертаційних досліджень. *Наукові праці історичного*

факультету Запорізького національного університету. Вип. 52. С. 30–37. doi: 10.26661/swfh-2019-52-034.

Ковальчук, І. 2011. Прихід похідної групи ОУН під проводом Андрія Мельника «Північ» до Житомира у липні 1941 р. *Розбудова держави*. Вип. 1–2. С. 153–166.

Ковальчук, І. 2013. Освітній аспект діяльності обох ОУН на Житомирщині у другій половині 1941 року. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Історичні науки: Зб. наукових праць*. Серія 6. Вип. 10. С. 304–315.

Ковальчук, І. 2015. Керівництво підпілля обох ОУН на Житомирщині у період нацистської окупації: персональний склад і соціально-політичний портрет. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, Вип. 42. С. 16–22.

Куницький, М. П. 2014. *Соціально-правовий статус місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.)*. Київ: Профі.

Маркус, А. 2009. Способствування проведенню Холокосту: органи місцевого управління в окупованій німцями Центральній і Східній Україні (1941–1944). *Голокост і сучасність*, Вип. 1. С. 9–26.

Шайкан, В. О. 2005. *Колораціоналізм на території Рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни*. Кривий Ріг: Мінерал.

Honcharenko, O. & Lysenko O. & Pershyna, T. 2010. Systema upravlinnia okupovanyh terytoriiamy Ukrainy [The Management System of the Occupied Territories of Ukraine]. *Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI stolittia*. Istorychni narysy. Kn. 1. Kyiv: Naukova dumka. S. 321–367. [in Ukrainian].

Honcharenko, O. 2010. Orhany oblasnoho upravlinnia na terenakh Raikhskomisariatu «Ukraina»: orhanizatsiina struktura, kompetentsiia ta dosvid funktsionuvannia (1941–1944 rr.) [Apparatus of Regional Administration in the Territory of the Reich Commissariat «Ukraine»: Organizational Structure, Competence and Experience of Functioning (1941–1944)]. *Chasopys ukrainskoi istorii*. Vyp. 17. S. 37–41. [in Ukrainian].

Honcharenko, O. M. 2011. *Funktsionuvannia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina»: upravlinsko-rozporiadchi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty (1941–1944 rr.)*. [Functioning of the Occupational Administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: Administrative and Organizational-Legal Aspects (1941–1944)]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova. 600 s. [in Ukrainian].

Honcharenko, O. M., & Kunytskyi, M. P., & Lysenko, O. Ye. 2014. *Systema orhaniv mistsevoho upravlinnia na terytorii raikhskomisariatu «Ukraina» ta «viiskovoi zony». 1941–1944 rr.* [The System of Local Government Bodies on the Territory of the Rayhskommissariat «Ukraine» and «Military Zone» 1941–1944 rr.]. Kyiv: NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. 151 s. [in Ukrainian].

Honcharenko, O. M. 2020. Mistse oblasnykh uprav u systemi hitlerivskoho okupatsiinoho aparatu vlady: protses stvorennia, sluzhbovi kompetentsii, kharakterystyky kerivnykiv (1941–1942) [The Place of Regional Administrations in the System of Hitler's Occupation Apparatus of Power: the Process of Creation, Official Competences, Characteristics of the Heads of 1941–1942]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Serii: Istoriia. Vyp. 31. S. 53–62. [in Ukrainian].

Honcharenko, O. & Potylchak, O. 2021. Normatyvno-pravove vrehuliuвання povedinky mistsevoho naselennia u zonakh vidpovidalnosti Tymchasovoi viiskovoi administratsii ta Raikhskomisariatu «Ukraina» (lito 1941 — zyma 1942) [Legal Regulation of Local Population

Behaviour in the Responsibility Area of the Provisional Administration and Reich Commissariat «Ukraine» (The Summer of 1941 — Winter 1942)]. *Skhidnoevropeiskyi istorychnyi visnyk*. Vyp. 18. S. 167–175. [in Ukrainian].

Zabolotna, T. 2010. Intelihentsiia v mistsevykh orhanakh vlady v roky natsyystskoi okupatsii: istoriografiiia problemy [Intellectuals in Local Authorities during the Nazi Occupation: Historiography of the Problem]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh statei*. Vyp. 13. S. 40–53. [in Ukrainian].

Zek, B. 2014. Ukrainska dopomizhna administratsiia Lutska u roky natsyystskoi okupatsii [Ukrainian Lutsk Auxiliary Administration During the Nazi Occupation]. *Aktualni problemy vitchyzniano i ta vsesvitnoi istorii: Zbirnyk naukovykh prats: Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu*. Vyp. 25. S. 160–163. [in Ukrainian].

Ivanenko, A. 2018. Sproby stvorennia tsyvilno-protseasualnykh norm v Ukraini u period natsyystskoi okupatsii (osin 1941 r.). [Attempts to Create Civil Procedural Norms in Ukraine during the Nazi Occupation (Autumn 1941)]. *Pereiaslavskyy litopys*. Vyp. 14. S. 28–35. [in Ukrainian].

Ivanenko, A. 2019. Ukrainske suspilstvo v leshchatakh natsyystskoho «Novoho poriadku»: ohliad suchasnykh vitchyznianskykh dysertatsiinykh doslidzhen [Ukrainian Society in the Grip of the Nazi «New Order»: an Overview of Modern Domestic Dissertation Research]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*, Vyp. 52. S. 30–37. [in Ukrainian].

Kovalchuk, I. 2011. Prykhid pokhidnoi hrupy OUN pid provodom Andriia Melnyka «Pivnich» do Zhytomyra u lypni 1941 r. [Arrival of the OUN Marching Group Led by Andrii Melnyk «North» to Zhytomyr in July 1941]. *Rozbudova derzhavy*. Vyp. 1–2. S. 153–166. [in Ukrainian].

Kovalchuk, I. 2013. Osvitnii aspekt diialnosti obokh OUN na Zhytomyrshchyni u druhii polovyni 1941 roku [Educational Aspect of Activity of both OUN in Zhytomyr Region in the Second Half of 1941]. *Naukovi chasopysy NPU imeni M.P. Drahomanova. Istorychni nauky: Zb. naukovykh prats*. Serii 6. Vyp. 10. S. 304–315. [in Ukrainian].

Kovalchuk, I. 2015. Kerivnytstvo pidpillia obokh OUN na Zhytomyrshchyni u period natsyystskoi okupatsii: personalnyi sklad i sotsialno-politychnyi portret. [Social and Political Portrait of Leaders OUN Underground in the Zhytomyr Region in 1941–1943 Years]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*, Vyp. 42. S. 16–22. [in Ukrainian].

Kunyskyi, M. P. 2014. *Sotsialno-pravovyi status mistsevoho naseleння Raikhskomisariatu «Ukraina» (1941–1944 rr.)*. [Operation of Sifters and Patrons in the Regions of the Reichskommissariat «Ukraine»: Analysis of Judicial Practice (1941–1944)]. Kyiv: Profi. 564 s. [in Ukrainian].

Markus, A. 2009. Sposobstvaia provedenyiu Kholokosta: orhany mestnoho upravleniia v okkupirovannoi nemtsamy Tsentralnoi y Vostochnoi Ukrainy (1941–1944). [Facilitating the Holocaust — The Local Administration under German Occupation in Central and Eastern Ukraine, 1941–1944]. *Holokost i suchasnist*. Vyp. 1. S. 9–26. [in Russian].

Shaikan, V. O. 2005. *Kolobratsionizm na terytorii Raikhskomisariatu «Ukraina» ta viiskovoi zony v period Druhoi svitovoi viiny* [Collaboration on the Territory of the Reichskommissariat «Ukraine» and the Military Zone during the Second World War]. Kryvyi Rih: Mineral. 564 s. [in Ukrainian].